

6. Сологуб Ф. Победа смерти / Сологуб Ф.К. Собрание сочинений. У 8 т. Т. 8: Пять драм. – СПб: СИРИНЪ, 1913. – С. 7-56.

7. Leśmian B. Zwiedzam wszechświat: Wybór wierszy / Wybór, wstęp i opracowanie W. Boleski. – Warszawa: DNT, 2006. – 368 s.

УДК 821.161.2.09 Косинка

*Ленська С.В.
(Полтава, Україна)*

СИНТЕТИЧНІСТЬ СТИЛЮ НОВЕЛІСТИКИ Г. КОСИНКИ

Стаття присвячена розгляду характерних особливостей новелістики Г.Косинки, одного із найвизначніших прозаїків 1920-х років. Змальовуючи драматизм історичної доби, письменник поєднав стилеві риси реалістичної традиції із новими модерними пошуками (імпресіонізмом та експресіонізмом). Таким чином, художньому світові Г. Косинки притаманні синтетичність та жанрово-стильова неоднорідність.

Ключові слова: новелістика, стиль письменника, імпресіонізм, експресіонізм, синтез.

Статья посвящена рассмотрению характерных особенностей новеллистики Г. Косынки, одного из наиболее выдающихся прозаиков 1920-х годов. Изображая драматизм исторической эпохи, писатель соединил стилевые черты реалистической традиции с новыми модернистскими поисками (импрессионизмом и экспрессионизмом). Таким образом, художественному миру Г. Косынки присущи синтетичность и жанрово-стилевая неоднородность.

Ключевые слова: новеллистика, стиль писателя, импрессионизм, экспрессионизм, синтез.

The article deals with some characteristic features of the novels by G. Kosynka – one of the most outstanding Ukrainian writers of 1920-s. The author dramatically described the historical epoch. He combined the stylistic features of realist traditions with new modernist search (Impressionism and Expressionism). Thus, the art world of G. Kosynka has synthetic and genre-stylistic differences.

Key words: novel, style of writer, impressionism, expressionism, syntheses.

Творчість Г. Косинки (1899 – 1934) посідає одне з чільних місць у когорті найвизначніших письменників українського “розстріляного відродження”, поряд із М. Хвильовим, В. Підмогильним, М. Кулішем. Кількісно художня спадщина митця невелика – тридцять новел та нарисів. Але не даремно В. Стефаник назвав його “сином із Дівичгори”. Західноукраїнський прозаїк теж залишив по собі небагато творів, але кожен із них – перлина в скарбниці українського слова. Г. Косинка продовжив традицію свого попередника, психологічно глибоко проникаючи в сутність буття людини, достовірно зма-

© Ленська С.В., 2011

льовуючи складні перипетії національної історії. Кожен зразок малої прози письменника відбивають неповторність його індивідуального стилю, що включає багату образність і високу культуру слова, глибокий психологізм і ощадливість виразних засобів. Перша збірка “На золотих богів” побачила світ 1922 року, пізніше вийшли збірки “В житах” (1926), “Політика” (1927), “Вибрані оповідання”, “Серце” (1929).

Стиль Г. Косинки у різні періоди отримував найрізноманітніші оцінки літературознавців: сучасники письменника, відомі критики І. Кулик та С. Щупак, розглядали його як імпресіоніста, нині цю думку підтримує В. Агеєва [1: 55] та Р. Мовчан [2]. Проте М. Наєнко визначає його творчість як неореалістичну, проте з елементами експресіонізму [3: 807]. Незважаючи на досить слушні розмисли і тонкі спостереження над творчістю Г. Косинки М. Жулинського, В. Агеєвої, Р. Мовчан, Л. Кавун [4; 1; 2; 5] та інших авторитетних літературознавців, зауважимо, що вона ще далека від системного і всебічного наукового осмислення. Та, мабуть, вичерпаність теми і неможлива внаслідок плюралістичності у методологічних підходах та складності художнього світу письменника. Неоднозначність літературознавчих оцінок нині потребує подальшого аналітичного пошуку, уточнень, спостережень над творами, які не потрапляли донині у поле зору дослідників. Тому метою даної розвідки є прагнення доповнити уявлення про риси індивідуального стилю Г. Косинки, зокрема про репрезентативність ознак імпресіонізму та експресіонізму у його прозі.

Мобільність, гнучкість, здатність демонструвати стрімку реакцію на найменші зміни в історичному, соціальному, філософському та естетичному контексті доби обумовили його пріоритетне становище малої прози в українському літературному процесі першої третини ХХ ст. Водночас усе це вимагало від письменників вироблення нових комунікативних стратегій, що дозволяли новелістиці взяти на себе роль лідера у створенні особливої, універсальної моделі світу, у творенні нової художньої мови, що утілювала б динамічну дійсність.

Ідея синтезу, що оприявилася вже у ранньому модернізмі, отримала подальший розвиток у мистецтві після докорінних змін в суспільстві 1917 року. Йшлося про радикальну зміну культурної парадигми, коли прокладався шлях до творчого експерименту і відчувалася до певної міри зужитість, вичерпаність традиційних жанрових та стильових моделей. В українській літературі сміливо прокладали шлях до нового Леся Українка, М. Коцюбинський, В. Стефаник, В. Винниченко та інші талановиті митці, проте відчутною була різниця між ними та новим поколінням письменників, що увійшли в літературу: П. Тичиною, М. Хвильовим, Ю. Яновським, М. Кулішем, О. Довженком. Ці письменники прагнули поєднати усе найкраще, що було накопичене попередньою літературою, з тим, що вона лише “передчувала”. Творча інтелігенція розглядала категорію синтезу як спробу створення нового художнього організму, комплексний вплив складових якого значно перевищує просту суму його елементів.

Ідея синтезу виявлялася насамперед на рівні стильових і жанрових структур. Відбувався особливий, комплексний і якісно новий процес жанрової дифузії. Щодо епічних жанрів, слід відмітити “романізацію” новели, створення особливої синтетичної форми роману в новелах (“Чотири шаблі”, “Вершники” Ю. Яновського), творення кінооповідання, кіноповісті (“Україна в огні”, “Зачарована Десна” О. Довженка) тощо.

Характер наративу, що змінився, установка на пошук більш адекватних форм зображення завихреної дійсності, перенос центру ваги на демонстрацію свідомості як основного об'єкта зображення, звідси – гранична увага до сповідальних форм, суб'єктивності зображення, – усе це призвело врешті до нівелювання традиційної сюжетності, дискретності хронотопа, підкресленої асоціативності, що відбулося у жанровій дифузії. У малій прозі Косинки відмітимо, окрім новел, що складають більшість у його творчості, наявність етюдів (“На буряки”, “Заквітчаний сон”, “Троєкутний бій”), оповідань, що тяжіють до повістєвої структури (“Змовини”).

Щодо стильової дифузії, то на прикладі малої прози Г. Косинки спостерігаємо взаємопроникнення, переплетення ознак імпресіонізму (фіксація миттєвих чуттєвих вражень, розширення внутрішнього монологу персонажа, естетичне значення кольорів, запахів, звуків, настроєва функція пейзажу, каталогізація чуттєвих компонентів) та експресіонізму (трагічне переживання хаосу й абсурдності буття, демонтаж усталених понять і системи координат життя людини, тривожність і психологічна “розірваність” письма, тяжіння до однокольорності або різке контрастування мотивів, кольорів тощо) [6].

Традиційно новела “На золотих богів” розглядається у літературознавстві як зразок імпресіоністичної новели. Сучасник автора С. Щупак у 1930 році в’їдливо закидав Косинці, що, мовляв, він пафосно оспівує селян, котрі захищають свої “осьмушки і обніжки” від армії “золотопогонників”, тобто денікінців. “...ніде не натрапите в нього на оспівування боротьби за колективні інтереси” [7: 48]. Нас цікавить новела не стільки як ілюстрація боротьби між певними соціальними прошарками чи політичними опонентами, а з точки зору майстерності її написання. Для Косинки характерна діалогічність оповіді. Він неначе прислухається до гомону самого життя і записує все, що чує. Репліки персонажів перемежуються репліками гомодієгетичного наратора. Мовлення останнього передає напругу боротьби (еліптичні, неповні речення, введення вигуків), а мовлення персонажів наповнене народнопоетичними елементами (“Стоїть пшениця потолочена, серпа просить, а вони кров’ю поливають... Ой у полі жито копитами збито...”) [8: 45]. Загалом, можна погодитися з В.Фашенком, що “На золотих богів” і “Троєкутний бій” – “твори романтичні, з елементами імпресіоністичної стилістики” [9: 108]. Героїка боротьби, “билинність” у портретуванні Чубатенка і Сеньки-кулеметника, елементи народної пісні, символічний образ сонця – усе це ознаки романтичного стилю, проте чуттєва достовірність, імпресіоністичність деталей у динамічному описі бою зближує твір із імпресіоністичною естетикою.

Дружина письменника Тамара Мороз-Стрілець згадувала: “Григорій Михайлович посміхався: “Я імпресіоніст? Ха-ха-ха! Відомо, що вираз “яскравий мазок” запозичений із малярства. В літературі я його розумію так: яскравий мазок, який тільки в сукупності з іншими мазками стає деталлю, яка сприяє створенню враження цілого, дійсно імпресіоністичний, запозичений з малярства. Яскравий мазок, який в літературному творі несе в собі здатність викликати нові уявлення у читача, що сприяють більшій деталізації цілого – реалістичний, його походження – народна поезія” [8 : 598].

Новела “Заквітчаний сон”, присвячена М.К. Заньковецькій, має аукторіального наратора, тобто такого, що подає власне сприйняття фабули. Сама форма пригадування сну передбачає автобіографічну суб'єктивність оповіді. Слово “снилася”, що відмежовує одну частину тексту від іншої, відіграє роль рефрену. Чуттєва суб'єктивність нарації,

асоціативність психологічно достовірно розкривають внутрішні переживання наратора: "... Снилось: кучерява Оленка – моя любов дитяча. Увечері, коли зорі цілються, я хотів дитиною піймать на синій налігач місяць і напоїти з криниці моєї любові, а криниця моя тоді у яблуневому цвіту цвіла... І не піймав!..." [8: 65]. Ніжність спогадів наратора контрастує із жорстокістю дійсності: загинув коханий дівчини, а вона наклала на себе руки в тюрмі. Фінальна материна пісня і образ чорних коней, що переорали сон наратора, асоціюються із сумом, що навіює дійсність на наратора. Напруга другої частини твору, уривчастість і фрагментарність тексту свідчать про наявність експресіоністичної естетики у новелістиці Г. Косинки. Тобто в даному творі імпресіоністична та експресіоністична стратегія синтезуються і взаємодоповнюються.

Відчуття тотальної роз'єднаності людей, самотності і страху характеризує естетику експресіонізму. Тонкий психолог, талановитий письменник Косинка не міг не відчувати драматизму і навіть трагічності подій, що відбувалися. Якщо у Хвильового діапазон ставлення до дійсності сягав значної амплітуди: від захоплення "юнкою, що мчить бур'янами революції" у "голубу даль", до "аулів загірної комуни", і до катастрофи ("Санаторійна зона" та ін.), то стиль Косинки більш імпресіоністично легкий. Він не оспілював "нове життя", а зображував його внутрішні конфлікти, драматизм. Це викликало численні нарікання з боку тодішньої критики, але письменник не відчув розчарування, як М. Хвильовий чи М. Куліш, бо від початку не захоплювався соціально-історичними змінами.

Драматизм обставин життя виявляється у зовнішньому психологічному описі, у точній передачі стрімкого розмовного стилю мовлення персонажа, як-от в оповіданні "Змовини": "Невимовний жаль застиг йому на скам'янілому обличчі так, що годі було змалювати його, обличчя те..."

– Кінець, – прошепотів Рудик. – Кінець..." [8: 202],

"Рудик, упершись в голоблю воза, застиг; мислі, одна одну переганяючи, завихрили йому в голові, як ніколи до того: не встигне яскраво промайнути одна думка, а друга вже підхоплює першу, вивершує кінець – а далі зринає третя – ще яскравіша... Мислі, здається Рудикові, вихрять, товпляться, а неспроможні зарадити горю" [8: 203]. Експресіоністичність оповідання виявляється насамперед у психологічних деталях: справжній дбайливий господар, Петро Рудик і жаліє власних коней (ніколи батога не брав у до-рогу), але й жене їх щодуху (у цьому виявляється його розпач перед розкуркуленням); в портретуванні персонажа: "Оксентій Кашуба звик бачити його завжди насмішкуватого, веселого, дотепного і не жалького на слова, а раптом – така велика зміна: обличчя сиво-біле, ніби в п'яного, брови суворо стиснуті, вуста стулені... А на губах, помітив Кашуба, зашерхла в куточках піна" [8: 206]. Експресіоністичність у мовленні головного героя виявляється шляхом уживання неповних речень, уривчастості фрази, окличних речень. Розмовності і увираження психологічного малюнку героя надають фразеологізми ("роз-метають нас, як ризи Христові") та прислів'я: "ласкавими очима і гадюк чарують" [8: 210], афоризми, наприклад, "панів проковтнули, а нас і не запиватимуть" [8: 207]. Не-вдалі змовини найпершого багатія на селі Рудика і бідної вдови-поденщиці Мелашки виявляють глибокий розкол в соціальній структурі суспільства, дозволяють з'ясувати світоглядні позиції багатих (Рудик, Кашуба) і бідних (Мелашка Козленко), тобто досто-вірно окреслити соціальне розшарування та особливості суспільно-історичної ситуації на селі напередодні колективізації. Г.Косинку сучасна критика засуджувала за симпатії

до куркулів. Сам письменник належав до найбіднішого селянства. І тяжку працю на можливих “хазяїв” відтворив у низці творів (“На буряки”,). Але в оповіданні “Змовини” події розкриваються через призму бачення Рудика, котрий викликає якщо не симпатію читача, то хоча б повагу: добрий, дбайливий господар, він хоче зберегти своє добро від усуспільнення, але в оригінальний спосіб: віддати дочку Наталку за меншого сина найбіднішої на селі вдови Мелашки Козленко і віддати у посаг усе добро. Змовини не відбулися: Мелашка відмовилася. Тоді Рудик переховав на далекому хуторі цінні речі, а механізми знищив. Сон, який сниться Петрові наприкінці оповідання, теж експресивно виразний: весілля уві сні, згідно з українськими повір’ями, означає близьку смерть, велику печаль. Завершуючи у 1930 році таким чином твір, Косинка пророкував загибель рудикам у ході колективізації. Проте з тексту ми дізнаємося, що панів розграбували ще в 1917 році, тож головний персонаж представляв середняків, які дійсно згинули в Сибіру, куди їх заслали як куркулів.

На думку Ю.Лавріненка, найкращою новелою Г. Косинки є “Політика” (1926). “Ця коротка психологічна студія, – зазначає літературознавець, – що йде до ядра проблеми і явища, написана дисциплінованим стилем, повним закованої внутрішньої енергії, мов скручена потужна пружина, яку актор раптом спускає вибухом у кінці твору. Це вже не імпресіонізм, навіть не Косинчин драматичний імпресіонізм, а новий стиль...” [10 : 400]. Погодимося, що стиль еволюціонує від імпресіонізму до експресіонізму, протилежного за емоційним ставленням до дійсності, авангардним стильовим напрямком, що вперше в українській літературі проявився у творчості В. Стефаніка.

На думку М. Моклиці, експресіонізм – це напрям, метод і стиль модернізму, який базується на романтичному типі художнього світосприйняття в найбільш активному його прояві [11: 170]. Про послідовно експресіоністичну настанову українських митців, зокрема Г.Косинки, свідчить те, що вони зображують дійсність крізь призму свідомості персонажа як чи не єдину можливість споглядання за тим, що відбувається, себто йдеться про свідому деформацію картин дійсності, оперту на принцип суб’єктивної інтерпретації, тяжіння до абстрактного узагальнення, алегоричності, загостреної емоційності, гротеску тощо.

“Навоколишня дійсність у прозі Григорія Косинки – це світ дисонансів, гучних суперечностей як у сфері суспільній, так і в людській душі. Експресивно контрастними постають образи бунтівника Кості („Анархісти”), комуніста Собачки („Анкета”), отамана Божка („Десять”), які йдуть у життя зі своїми, часом взаємозаперчними, ідеями боротьби за людство, і тих, хто стає іграшкою у цій боротьбі, — зраних, незахищених, самотніх, загублених у вихорі подій простих людей, як-от: селянин Павло та його син Василь („Голова ході”), „дізік” Корній („В житах”), брати Гандзюки („Гармонія”), родина Штурми („В хаті Штурми”), бідна вдова Мелашка і куркуль Рудик („Змовини”). Конденсацією страждань своїх героїв та зболеним співчуттям до них автор виводить проблеми простого селянина на рівень весвітніх.

Продовжуючи традиції В. Стефаніка, новеліст запозичує в нього характерну для експресіоністичного стилю “параболічну методу вислову” (за стислою розповіддю приховується глибокий зміст). Розвиток фабули нерідко заступає хаотичне нагромадження сцен, подій, фрагментів розмов, які змінюються в нестримному калейдоскопічному русі. Особливої цінності набувають психологізація оточення і динамічні діалоги, які розкри-

вають душевні стани людини на тлі швидкоплинних подій (“На золотих богів”, “В житах”, “Анархісти”, “В хаті Штурми”)” [12: 19-20].

Художній світ Г. Косинки, як і його індивідуальний стиль є синтетичним за своєю природою: у ньому переплітаються елементи неореалізму з елементами імпресіонізму та експресіонізму. Завдяки такій стильовій дифузії письменнику вдалося художньо виразно й яскраво виявити болючі суперечності свого часу і буття людини взагалі, психологічно достовірно розкрити образ розірваної дійсності через героїв.

ЛИТЕРАТУРА

1. Агеєва В. Автор і герой як виразники оцінки зображуваного у прозі Г. Косинки / Віра Агеєва // Агеєва В. Українська імпресіоністична проза. – К., 1994. – С. 55-74.
2. Мовчан Р. В. Український модернізм 1920-х: портрет в історичному інтер’єрі. – К.: ВД “Стилос”, 2008. – С. 244-252.
3. Наєнко М.К. Художня література України: Від міфів до реального модерну / Михайло Наєнко. – К.: ВЦ “Просвіта”, 2008. – С.807–814.
4. Жулинський М. Григорій Косинка // Жулинський М. Із забуття – в безсмертя. – К., 1990. – С. 349-363.
5. Кавун Л. Драматичний модус художності в новелах Григорія Косинки / Лідія Кавун // Вісник Черкаського університету. Серія Філологічні науки. – Вип. 178. – Черкаси, 2010. – С.23-27.
6. Літературознавча енциклопедія: у 2 т. / [авт.-уклад. Ю.І.Ковалів]. – Т.1. – К.: ВЦ “Академія”, 2007. – 608 с.
7. Щупак С. Критика і проза / С. Щупак. – Х. –К.: ДВУ, 1930.
8. Косинка Г.М. Гармонія: [Оповідання. Публіцистика. Спогади про Григорія Косинку] / [упоряд., авт. приміт. Т.М. Мороз-Стрілець; авт. передм. Г.М. Штонь]. – К.: Дніпро, 1988. – 605 с.
9. Фащенко В. Із студій про новелу / Василь Фащенко. – К.: Рад. письм., 1971. – 214 с.
10. Лавріненко Ю. Григорій Косинка (літературна сільветка) // Лавріненко Ю. Розстріляне відродження: Антологія 1917 – 1933 : [поезія – проза – драма – есей] / [підгот. тексту, редак. і передмова М.К.Наєнка]. – К.: ВЦ “Просвіта”, 2001. – С.397 – 401.
11. Моклиця М. Основи літературознавства: [посібник для студентів] / Марія Моклиця. – Тернопіль: Підручники і посібники, 2002. – 192 с.
12. Петренко Л.Я. Поетика експресіонізму в українській літературі 20-40-х років ХХ століття: автореф. дис. ... канд. філол. наук: 10.01.01 / Леся Ярославівна Петренко. – Івано-Франківськ, 2008. – 26 с.